

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ ԹԻԻ 7

15 Յուլիս 1899

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ.

ՃԻՎԵԼԷԿԵԱՆ

Պապը Արի Հաստէսը Թիւ 20

1899

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

—=—

- 1 Անարատ Յղութիւն Ամենասուրբ Կուսին .
- 2 Ի դառնադէտ մահ անգուցական բարերարին գերեւ-
ջանիկ Տեառն Ազարեան Կաթողիկոսի եւ ազգիս պարծանք
Պատրիարքի .
- 3 Գանձարանք Հայ լեզուի .
- 4 Դէպք . (Casus)
- 5 ՎԱՐԺ Ս. ՄՈՆԻԲԱՅԻ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Վ. ԱՔԻԿԵԱՆ

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

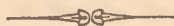
Հ Ա Ն Դ Է Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Տառներորդ Տարի

թիւ 7

15 Յուլիս 1899

ԱՆԱՐԱՏ ՅԶՈՒԹԻՒՆ ԱՄԵՆԱՍՈՒՐԲ ԿՈՒՍԻՆ

(Շարունակութիւն տես թիւ 6)

Բայց, կ'առարկեն ընդդիմախօսք, ինչ կը նշանակեն ուրեմն Ս. Գրոց այս բացայայտ եւ ընդհանուր վճիռներն թէ՛ ամենեքին մեղան, միոյն յանցանօր յամենայն մարդիկ դատապարտութիւն. ի միոջէ մարդոյ յամենայն մարդիկ տաւաժեցաւ մահ. Ահա սքանչելի պատասխանն զոր կուտայ դարձեալ Մոյի Արծիւն. Անսխտելի են օրէնք մահու, յոր դատապարտի ամենայն ոք ի ծնանելն. այլ դատարին եւ ծանրագոյնք յօրինաց ի շնորհս գերազանցելոց ոմանց:

Խորշակ վնասակար եւ մահաբեր հարկանէ զմարդիկ այլ հնար է երբեմն զերծանել անտի զգուշութեամբ, արատ ժառանգական կացուցանէ զմեզ ի բնութենէ թշնամիս Աստուծոյ, այլ կարեն շնորհ նորա զառաջս առնո՛ւլ չարին. խնդրեմ միտ զնել առաջարկութեանս ընդդէմ օրինաց գոն շնորհք. ընդդէմ սպականութեան, հեռացումն. եւ ընդդէմ բնական

չարեաց՝ խտրանումն, վասն որոյ տառջիկայ եմք ցուցանել ձեզ զՏիրամայրն հանդիպեալ չնորհի, զՏիրամայրն զատուցեալ ի համաշխարհական ապականութենէ, նախադասեալ չնորհօք ի բարկութենէ՝ յոր ի ծնէ անկանիմք : Առ ի չնորհս ազատութեան յորինաց, զիմեմ յամենակարողութիւնն Աստուծոյ՝ որ ի բազում այնքան նուագս ուզատ կացոյց զնա յորինաց բնութեանս : Առ ի բաց կացուցանելոյ յազգէ մարդկան՝ բողոքեմ յիմաստութիւնն Աստուծոյ, որ ակն յայտնի զատոյց զնա յայլոց, վասն մեծամեծ եւ անքննելի խորհրդոց իւրոց ի վերայ նորա յառաջ քան զամենայն յաւիտեանս :

Եւ առ ի նախապահել զնա ի ցառմանէ՝ վերագոչեմ ի սէրն Աստուծոյ յաւիտեանական, որ ողորմեցաւ ի նա յառաջ քան զինչն նորա որդի բարկութեան : » (Անդ. էջ 87.) :

Եւ ինչպէս չփոխել մեղապարտ մահկանացուաց հետ այն կոյսն երկնային որ իւր բովանդակ կենաց մէջ զերծ եղաւ այնքան հասարակաց եւ համաշխարհային օրէնքներէ : « Եւ ի քանի՜ այլոց հանրական օրինաց ոչ գտաւ սուրբ կոյսն ազատ : Ո՛չ ապաքէն հարկ իցէ հասարակաց ամենայն կանանց ծնանել երկամբք եւ վտանգաւ կենաց իւրեանց զորդիս. սակայն սուրբ կոյսն ուզատ գտաւ անտի : Ո՛չ ապաքէն զամենեցունց ասացաւ մեղանչել. բազում ինչ յանցանեմք ամենեքեան, կայցէ՞ որ յարգարոց, որոյ կարացեալ իցէ խուսել ի մեղաց տկարութենէ, զորս կոչեմք ներելիս. սակայն սքանչելին Օգոստինոս ոչ երկալի ի բաց առնուլ զսուրբ կոյսն յայսմ հանրական ճշմարտութեան : Եթէ գտանէաք յայտնիսեաց ինչ ի վարս նորա՝ կարէաք թերեւս կարծել զնա յղացեալ ի մեղս որպէս զայլս ի մարդկանէ : Այլ գտանեմք զնա ընդ հալատակն զերծ զրեթէ յամենայն օրինաց, եւ ըստ ուղղափառ հաւատոց, կամ գէթ ըստ կարծեաց վարդապետաց առտուել ընդունելեաց՝ ծնունդ նորա առանց երկանց, զմարմին նորա զերծ ի մեղանշականութենէ, զզգայարանսնորա անապասամբող, զվարս նորա անբիծս, եւ անվիշտ զմահ նորա, եթէ փեսայն պահապան եւեթ՝ էր նորա, եթէ հարսանիք քօղ սուրբ առ ի ծածկել եւ պահպանել զկուսութիւն նորա, եթէ ի յղութիւն Աստուծոյ որդւոյն հիացեալ եւ յամօթ լեալ բնութիւն կարծէր եղծեալ ի սպառ զօրէնս իւր, եթէ Հոգին Սուրբ կալաւ զանդի նորա, եւ բերկրութիւն կուսական զտեղի ցանկութեան, ո՞ կարիցէ

կարծել՝ թէ չիցէ լեալ եւ ի յղութեան նորա չիցեն ինչ լեալ սքանչելիք գերազանց : » (Անդ. էջ 69-70.)

Ինչ հեշտալի էջեր են սոքա, ո՛րքան հրաշալի ճարտարութեամբ միմեանց հետ կը մրցին կուռ ու անդիմադրելի տրամաբանութեամբ, հոգւոյ սլացք, իմաստից վստմութիւն :

Բայց զարմանալի՝ պատրանք, կան կարճամիտք ոմանք որ զԱստուածորդին փառաւորել կը կարծեն նախատելով զԱստուածամայրն : Կը հարցնեմք զոցա. — Ո՞վ երբէք աւելի նախանձանդիր եղաւ մեր Փրկչին փառաց քան կաթուղիկէ Եկեղեցին. ո՞ք աւելի սիրեցին զՅիսուս եւ զսուրբացն ի սէր նորա, եթէ ոչ նոքա որք աւելին աւելի սիրեցին եւ պաշտեցին զՄարիամ : Բայց ունին զնե՛նք Պօսիւէի, իւր ձայնն յաւիտեանականութեան վեհութիւն եւ շանթի զօրութիւն ունի. «Ասիցէք թերեւ՝ զի անմեղութիւն այսպիսի գերամաքուր միայնում Աստուածորդւոյն իցէ պահեստ, եւ հաղորդել զայն սրբոյ կուսին՝ իցէ բաւնալ ի փրկչէն զառաւելութիւն յատուկ բնութեան նորա . . . :

Այլ մի լիցի այսպիսում յանդուգն կարծեաց ունել ի միտս իմ տեղի, կորիցեն ամենայն խորհուրդք իմ, Տէր, եւ ամենայն բանք իմ յամօթ լեալ հերքեսցին, եթէ նուազութիւն ինչ մեծութեան քում ածիցեն : Դու անմեղ ես բնութեամբ, իսկ Մարիամ չնորձօք, դու ըստ առաւելագանցութեան, նա ըստ արտօնութեան, դու որպէս Փրկիչ, նա երախայրի սրբարար արեան քո պատուականի : Որ ցանկայքդ առաւելութեան փառաց Տեառն, ոչ աւելի ինչ քան զայս՝ որպէս ինձ թուի՝ խնդրիցէք. զի եթէ չէաք մեք մեղապարտք ի ծնէ՝ ոչ գտանէին առաւելութիւն ինչ յանմեղութիւն փրկչին. եթէ համարիք առնել ինչ մեծ՝ կացուցանելով զնա գեր ի վերոյ անբանութեան մեղապարտից. մի՛ ստգտանէք զիս եթէ ջնամ գտանել զոնեա զոք յարարածոց անմեղ առ ի գերադասել եւ նմա զանմեղութիւն փրկչին, առ ի ցուցանել՝ զի ոչ յանցանք եւեթ մեր տան անմեղութեան նորա գերազանցութիւն :

«Է իսկ եւ է կարեւոր գերազանցել փրկչին անբաւ առաւելութեամբ քան զմայր իւր. այլ ո՞չ արժան համարիցիք զի եւ մօր իւրում իցէ ինչ առաւելութիւն գեր ի վերոյ ծառայից իւրոց ամենեցուն : Զի՞նչ տայցէք պատասխանի առ հարցուած մի, որ ինձ թուի յոյժ արդարացի. ոչ շատ համարիմ, եթէ ստիցէք զսուրբ կոյսն սրբեալ յարգանդի. զի թէպէտ զեկեղեցի

է եւ այդ առաւելութիւն, այլ խնդրեմ յուշ ածել՝ զի եւ սրբոյն Յովհաննու Մկրտչի շնորհեցաւ այդ, թերեւս այլոց եւս ոմանց ի մարգարէից, Արդ ինձ այս խնդիր է ի ձէնջ, զի տայցէք Տիրամօրն եթէ կարէք, առաւել ինչ քան զայլոց, առանց բառնալոյ ինչ յիրաւանցն Յիսուսի։ Ըստ իս դիւրին է պատասխանին, զի Փրկիչն մեր զեր ի վերոյ է անբաւապէս ի հասարակաց մեռելութենէ աստի։ Իսկ Մարիամ ներքոյ անկեալ այնմ՝ այլ նախապահեալ շնորհիւ, միտ զի՞ք աղաչեմ այսմ զանազանութեան, այլք ի սրբոց անկեալ ընդ նովաւ եւ զերծան անտի շնորհիւ։ Ըստ այսմ օրինակի պահեմք զառաւելութիւն Տիրամօրն, առանց ինչ սանանելոյ գերազանցութեան Աստուածորդւոյն, ճշգրիտ եւ արդար կարգաւ՝ որ թուի ինձ արժանի աստուածաբանամ տեսչութեան։ (Անդ. էջ 170-171.)

Բայց ի՞նչ պիտի ըսեն ընդդիմախօսք, երբ ամենչն հաստատուն աստուածաբանութեան մը անտխտելի սկզբունքներով հաստատեմք թէ Ամենասուրբ Կոյսն անդստին յառաջին վայրկեանէ իւր յղութեան էր Աստուածամայր։ «ոչ ըստ յեղաշրջութեան մարկային իրաց, այլ ըստ աստուածային կարգաւորութեան, ըստ օրինաց անփոփոխելի յաւիտենականութեան, որում չիք ինչ նոր, որ բովանդակէ ի միութեան իւրում զամենայն յեղմունս ժամանակաց»։ Այնպիսի վսեմախոհ իմաստութեամբ լի են անզուգական Ատենաբանին խօսքերն որ չկարեմ զիմադրել զայնս յիշելու հոգեպարար հաճոյքին։ «... ի խորհել իմում զանպարագրելին պարագրեալ ի նմա (յարգանդի սրբոյ կուսին) եւ զանբաւելին ամփոփեալ, ի խորհել իմում զազատիչն իմ յանձուկ եւ ի կամաւոր բանտի, ասեմ երբեմն յանձին, է՞ր իսկ հնար կամել Տեառն թողուլ բանսարկութիւն եւս եւ վայրկեան մի գտաճարն սուրբ սահմանեալ վասն որդւոյ իւրոյ, զտապանակն սուրբ՝ ուր առնելոց է նա զքնակութիւն իւր ընդերկար եւ զհանգիստ զարմանահրաշ, զառազաստն կուսական՝ ուր կատարելոց է զանապական հրաշ, զաստուածորդի պանկացեալ, մի՞ թողուր, մի՞ ներեր զիւրն անսուրբ առնել զմայր քո, մի՞ մերձենալ յայն՝ զոր բնակութեամբդ քով առնես արքայութիւն. արձակեա զանթիւ քո ի գլուխ նորին. նախանձ քո աստուածասէր պաշտպանեսցէ

սլատուոյ եւ անմեղութեան մօր քո Մանուկ ամենօրհնեալ,
քեւ եղեն յաւիտեանք, դու յառաջ քան զամենայն ժամանակս
ես. ի յղանալ նորա տեսանէիր զնա ի բարձանց երկնից, դու
ինքն յօրինէիր զմասունս մարմնոյ նորա, դու փչեցեր ի նա
շունչ կենդանի, որով հոգեւորեցաւ մարմին նորա՝ յորմէ քոյդ
կազմելոց էր Ո՛հ, նայեաց իմաստութիւնդ յաւիտեանական, զի
ահա կայ նա յայսմ վայրկենի ի վտանգ ապականութեանն ի
զարհուրելի մեղաց, անկանելոյ ընդ տէրութեամբ դիւին:
Պահեա զնա ի թշուառութենէ աստի բարութեամբ քով, սկսիր
մեծարել զմայր քո, արա զի լիցի նմա ազատին ի բարի՝ լի-
նել մայր որդւոյ որ յառաջ է քան զինքն, զի է իսկ ասդս-
տին մայր քո եւ այժմէն իսկ դու որդի նորա, քաջ իմացեալ
զխորհուրդն մեծ:

«Ճշմարիտ իցեն այս բանք, ո՛ հաւատացեալք, նախանձ
արդեօք ծայրայեղ տայ ինձ յանդգնել յայսպիսի բանու: Ամե-
նեւին ո՛չ, Աստուածամայր է նա այժմէն. Աստուածորդին այժ-
մէն նորա է որդի, է իսկ, չեւ արդեամբք ոչ ըստ յեղաշրջու-
թեան մարդկային իրաց, այլ ըստ յաւիտեանական նախախնա-
մութեան.....»

ՆԵՐՍԷՍ Յ. Վ. ՓԱՓԱՋԵԱՆ

(Շարայարելի)

ԱՌ ՊԱՏ. ԸՆԹԵՐՅՈՂՍ

Հասարակութեանս ողբացեալ լուսահոգի Պատրիարքին համակրական սիրով տոգորուած այս գրեթէ եօթը տարի անդադար հանդիսիս խմբագրութիւնը վարօղ սիրան իր լուրջ եւ պարզ զգացումն միայն ուզեց արտայայտել մայիսի 1 խումբագրականաւ :

Շնորհակալութիւն որոնց խնդակցեցան այդ գրութեան բերանացի կամ գրաւորութիւն եւ ուշ եւ սուգամամ կր հրատարակենք Տիկին Մ. Պիլլորեանի հասարակութեանս իգական գրիչներէն միոյն գնահատելի զգացումն, ցոյց տալու համար՝ թէ ո՛րչափ չեչտուեցաւ հանգուցելոյն կարօտը մեր մէջ եւ պիտի չեչտուի :

Թուականէն յայտնի է թէ որչափ զեղերած է գրութիւնս մեզ հասնելէն առաջ :

Ի ԴԱՌՆԱՂԷՏ ՄԱՀ ԱՆՁՈՒԳԱԿԱՆ ԲԱՐԵՐԱՐԻՆ

ԳԵՐԵՐՋԱՆԻԿ ՏԵԱՌՆ ԱԶԱՐԵԱՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

Ե Ի

ԱԶԳԻՍ ՊԱՐԾԱՆՔ ՊԱՏՐԻՍՐՔԻ

Հայր իմ սիրելի, ի՞նչպէս կը թողուս ու կը մեկնիս յուր գծադղ ժողովուրդէդ, զոր այնքան կը սիրէիր, որ երախտադիտական խորունկ զգացումներով կապուած էր քեզի: Ի՞նչպէս կը բաժնուիս այն համակրանաց ու յարգանաց միմնութեան՝ որով շրջապատուած էիր. եւ ի՞նչպէս կը խզես այն հզօր կապերն՝ որոնք կը յարէին զքեզ ոչ միայն ազգիդ՝ այլ եւ օտար ազգերու, մեծ յարգանքի մը ազգեցութեամբ՝ զոր ցիտէիր ներշնչել ամենուն :

Եւ այն լուրջ ու ճշմարիտ դադախարները՝ այն վսեմ ու անրազղատելի ազնուութիւնը՝ զոր կը գնահատէին ամէնքը քու վրայ, անատգիւտ դիրք մը՝ անզոյգ անուն մը ստեղծէր էին քեզի, եւ

«ԴԱՐՈՒՍ ՄԱՐԴԸ»

Կը յորջորջուէիր :

Եթէ կարենայիր թափանցել, սիրելի Հայր, քու զաւակներուդ սրտին խորը, եթէ տեսնէիր թէ ի՞նչ խորունկ ցաւ զրոյմեցիր անոնց հոգիներուն մէջ, ապահովապէս պիտի պաշտպանէիր ինք զինքդ մահուան դէմ, եւ պիտի ազդեցէիր Նրկնաւոր Հօր՝ որ երկարէ անդին կեանքդ, սփոփելու համար տառապեալ ժողովուրդդ, զոր անհովիւ թողլով կը մեկնիս :

Բայց դուն արժէք չտուիր կեանքիդ, ինչպէս արժէք չէիր տար հանճարիդ ու իմաստութեանդ :

Այնքան համեստ էիր՝ որ չէիր տեսներ թէ քու մեկնումդ տհալի հարուած մ'էր խեղճ որր զաւակներուդ համար, ու համակերպեցար սեւ ճակատագրին, ու թողուցիր զմեզ :

Ո՛հ, այն սեւաքող տիկուզ, զոր թափուր թողուցիր, ինչե՛ր կը պատմէ մեզի, ի՞նչ յիշատակներ կ'աւթնցունէ մեր երախտապարտ սրտերուն մէջ :

Հայր իմ պաշտելի, եթէ կարենայիր տնմահ քունէդ արթննալ անգամ մը, եւ ականարկ մը ձգել Կաթողիկոսարանիդ վրայ, ինչպէս պիտի յաւուէր բարերար հոգիդ տեսնելով այն զոհները՝ որանք մխիթարական մուտք էին ազգստաներուն, թշուառներուն եւ կարօտեալներուն :

Քու բարիքներուդ յիշատակովը առցեալ՝ զեւ երախտազիտութեանս յայանութեան մէջ թերի մնացած բլլալուս կը ցաւէի, երբ հնչեց յանկարծ մահուանդ ախուր դոյժը: Եւ հիմա՛ ո՛վ պիտիանք պիտի հայթայթէ, ո՛վ պիտի դարմանէ անհուն կորուստը, զոր կը կրեմ համակ ազգին անգամոյ հետ : Ո՛վ պիտի կարենայ արգել այն դառն արցունքները, զոր կը թափեմ քու անմոռաց յիշատակիդ համար :

Հայրակորոյս որր զաւակի մը կացութեան մէջ կը զգամ ինք զինքս, եւ վիշտը՝ միակ մխիթարանքն է, ցաւը՝ միակ զրազունն է, որուն կարող ըլլամ :

Ժամանակը կարող չէ ջնջել մեծ յիշատակները, այլ կ'անմահացնէ զանոնք, ինչպէս մեծ վշտերն ալ :

Այսպէս պիտի ըլլայ նաեւ մեր մեծ կորուստն: Յորչափ ասորինք, պիտի յիշենք օրհնութեամբ քու անմահ յիշատակդ, եւ ցորչափ օրհնեմք՝ պիտի փղծկին մեր սրտերն զառն յուզումներով, վասն զի լեցուն են անոնք քու բարութեան՝ վեհութեան՝ երախտեաց անհամար գործերուն տպաւորութեամբը :

Քու բարձր օրինակդ պիտի յարուցանէ անշուշտ հետեւողներ, որոնք դարէ դար պիտի աւանդեն Սուրբ Անունդ, եւ մեր հոգիները սերունդէ սերունդ կենդանի յիշատակներ պիտի ըլլան մեծ եւ փառաւոր արարքներով :

Բերա, 4 Մայիս 1899

ՄԱՐԻ ՊԻԼԼՕՐԵԱՆ

ԳԱՆՁԱՐԱՆՔ ՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻ

(Շարունակութիւն տես քիւ 4)

Չափագիտական մասին մէջ բաց ի կրկին բառերէ՝ որ են Ուղղագիծ *parallèle* եւ հաւասարակող *équilateral*. մնացեալներն յղճական են. կիւբիկոն *déca*, cube, (խորանարդ). իկոսաէդրոն *icosaèdre* (քսանանիւթ). պիրամիդիկոն *pyramidal* (բրգածեւ). ոքտաէդրոն *octaèdre* (ութանիւթ). սկալինեան եռանկիւն *triangle scalène* (անհաւասարակող). Գեղեցիկ բառեր կուտայ սակայն յաջորդօրէն հայերէն ուսումնական լեզուի. մանրամասնագոյնք—գունից—ամենանուրբ՝ ամենամանր մասունք, *les parties infiniment subtiles*. հոգրջուրին մէջ կը նստի, կը մրրի, կը դրտանայ. հայերէնը կ'ըսէ

զնստիլ, se déposer. զնստական խառեր, Հուր երեք որակութիւն ունի սրութիւն activité, անգայտութիւն ténuité, շարժունութիւն mobilité. իսկ չորս տարրերէն վերջինը կամ ծայրինը երկիր՝ հակառակ որակութիւնքն ունի, բթութիւն inértie, խտութիւն densité, կայք l'immobilité. իսկ երկու միջին տարրերն՝ միջնատաքերը՝ այս երկուքին լծորդութիւնն են. Կը թողունք Նեմեսիոսի առանձինն քննել իւրաքանչիւրն, եւ ապա դէմ առ դէմ համեմատել հակառակներն:

« Բանզի առեալ լինին ի հրոյ երկու որակութիւնք. անգայտութիւն, շարժութիւն, եւ մի յերկրէ՝ բթութիւնն, եւ հաստատի օդ. տեսակարարս ունելով որակութիւնս՝ բթութիւն, անգայտութիւն, շարժութիւն: Դարձեալ երկու որակութիւնք առեալ լինին յերկրէ՝ բթութիւն եւ խտութիւն, իսկ ի հրոյ մի միայն՝ շարժութիւն, եւ լինի ջուր. տեսակացեալ եւ նա բթութեամբ, խտութեամբ, շարժութեամբ: Արդ, որպէս է սրութիւն առ բթութիւն՝ այսպէս հուր առ օդ. եւ որպէս անգայտութիւն առ խտութիւն՝ այսպէս օդ առ ջուր, եւ որպէս շարժութիւն առ կայան՝ այսպէս ջուր առ երկիր: »

Արարողական տարր *élément actif*, կրական տարր *E. passif*:

Համաշխարհական տարրերուն մէջ առաջին զժտութիւն ձգողն կ'ըլլայ Արիստոտել. հինգերորդ մը կը յղանայ, որուն թռթռացմամբ կամ տատանումով կը լեցուի երկնային համասփիւռ միջոցն, ներկայ գիտութիւնն դարձած է ասոր: « Բայց Արիստոտելէս եւ հինգերորդ մուծանէ մարմին՝ գեթերայինն զըջաբերականն, ոչ ախորժեալ զերկին ի չորիցս տարերց լինել, եւ ըջաբերուն ասէ զհինգերորդն մարմին, զի շուրջանակի յինքն բերեալ լինի: » Եթէրն *ether* մարմին կը կոչէ, եւ ըջաբերական մարմին՝ իր ոլորտապտոյտ ընդհանրական յորձանքին համար: Երկրորդ բառն ըջաբերուն է, 1886 սեպտեմբերին կատարած քննութեանցս մէջ, *cycle, tourbillon*. չզիտեմ թէ ինչպէս տպագիրն ունի կրկինվերի ըջաբերականն:

Պշտտն կ'ըսէ. մարմնատեսակ՝ երկուելի եւ չօչափելի պարտ է զոյ կելելոյն.— փոխանակ մարմնաւորի կ'ըսէ մարմնատեսակ: « Ասին զհուր զոյ այլոց տարերց ծնողական » ծնող՝ ծնիչ զօրութիւնն է այդ ծնողական գեղեցիկ բառն. *principe générateur*:

« Բայց մարմին՝ անճին զործարան զոյով, անճնականօք

գորութեամբ հանդերձ տարորոշի» Աւելորդ է ըսել թէ անճն հոգի է, իսկ անճնական գորութիւնք՝ facultés de l'âme :

«Տեսողականն է գորութիւնն անբանութեան անձին ի ձեռն զգայարանացն ներգործեալ, իսկ տեսականն՝ որ ընդ զգայնութեամբն անխնի, որպէս զգայութիւնն եւ զգայի իսկ տեսութիւնն է կիրք անբանութեան անձին, ի տեսականէ իմեքէ եղեալ, իսկ տեսումն կիրք ցնորական յանբանութեան անձին, յոչ ումեքէ տեսականէ եղեալ, իսկ Ստոյիկեանք չորս ասոն զայսոսիկ. տեսութիւն, տեսական, տեսողական, տեսումն» Տեսողական առաջին բանն կը գործածէ Նեմեսիոս մապ աչքին տեսութեան համար, ինչպէս է տեսիլ բանն, տեսանող, տեսանել, imagination (երեւակայութիւն, fantastikon). իսկ տեսականն նոյն առմամբ հոմանիշ գրած է յունական fantaston ի, imaginaire. տեսութիւն՝ նոյն առմամբ ունի յոյն fantasia ն (fantaisie), եւ տեսումն՝ fantasma (illusion). Կը յաւելունք այս կարգաւ Տեսիլ, fantasma (fantôme) :

«Իսկ գործարանք սորա՝ փորուածք խելացն, եւ որ ի նոսա անճնական օղ, եւ որ ի նոյսնէ նեարոյ խոնաւուոր . . . եւ կազմութիւն զգայարանացն, փորուածք խելաց որ գոգ եւ խոռոչ կը կոչուին միանդամայն՝ ուղեղին խրամատներն են, ventricules du cerveau. Ողի մաքին կը փոխանակէ օղ բանն, ինչպէս տեսանք, ուստի անճնական օղ կը կոչէ կենսական ոգին, esprit vital. Զգայարաններու զէթ այժմ մեզ ընտանի գործած գործարան բառին տեղ կազմութիւն ընտրեալոյն բառը կը վարէ, կազմութիւն զգայարանաց organes des sens :

Գեղեցիկ բաներ եւ գործածութիւններ ունինք յաջորդ իմաստին մէջ, « իսկ են զգայարանք հինգ . . . երկրատեսական գունիւ եւ մարմնականագունիւ զգայարանացն (ձեռամբ)՝ որ է շօշափելիքն, զերկրատեսակն զննութիւն զգայ. իսկ ճաճանջատեսական՝ (ճառագայթօղ, շողացող)՝ որ է տեսանելիք, չճաճանջատեսակն, (չգիտեմ ինչո՞ւ ազգայիւրն կը դնէ՝ ճաճանջատեսականն) . որպէս եւ օղատեսական՝ (օղային, ողեակասակ)՝ զօղոյն կիրք. (կիրք impression) . քանզի օղ է մայնի եռքիւն (առօղ), կամ ի յօղ բախումն (է ձայնի էութիւն). սպնգատեսականն եւ ջրատեսականն (աւամուկ) զճաշակումն (զճաշակ) հիւթոյն ընդունի . . . Այլ վասն զի շողի եւ հոտոցն սեռ՝ բնութեամբ է ի միջի օղոյ եւ ջրոյ, քանզի յօղոյ (քան զօղ) է քանճրամասնագոյն, իսկ ի ջրոյ (քան զջուր) ա-

նօսքամասնագոյն, յայտ լինի . . . ի ձեռն ախտիցն ռոզաց
ծանրաշնչութեան, քանզի . . . թէ եւ քարչեն զօգս . . . սա-
կայն . . . հոտոցն ոչինչ զգանք:

Թանճրամասն է յօդոյ՝ օգէն աւելի ծանր, անօսքամասն
է ի ջրոյ՝ ջրէն թեթեւն: Ծանրաշնչութիւնն է rhume: Զգա-
յութիւն aisthisis. զգայարանք՝ զոր քիչ առաջ կազմութիւն
զգայարանաց organes des sens անուանեց՝ aisthitirion. եւ
սովորական բառով յիշուած՝ գործարանք:

Դիտեցէք որ վերի առկերուն մէջ օդ եւ ջուր իրր միու-
թիւն առնուած են:

« Իսկ յանձնականացն են ինչ որ սպաստոյականք են եւ
ընծայաբերք, եւ են ինչ որ պետականք եւ իշխանականք:
Պետականք՝ իմացողականն եւ խկացողական, իսկ սպաստ-
աւորականք՝ զգայականքն եւ ըստ յարձակման շարժութիւն եւ
ճայնականն: Այն մասեր որոնք ուղղիչ են եւ հրամայող՝ իշ-
խանական են եւ պետական, գեղեցիկ բառեր. իսկ անոնք որ
հպատակ եւ գործադրող՝ սպասաւոր են եւ ընծայաբեր (հպա-
տակ), գեղեցիկագոյն բառ: Դիտաւոր գործարանք պետականք են,
իսկ երկրորդականք՝ ընծայաբերք: Դիտելի է ական տծանցականին
գործածութիւնն. որ կարողութիւն (faculté) ցոյց կու տայ՝
les facultés de sentir=զգայականն, les facultés de mou-
voir=շարժականն, les facultés de parler=ճայնականն, ըստ
յարձակման շարժութիւն կամ լաւ եւս արձակ շարժութիւն՝
կամաւոր շարժումն է որուն վրայ խօսեցանք իր տեղն:

Ս. Վ. Ն.

(Շարայաբերի)

Դ Է Պ Ք (CASUS)

(Շարունակութիւն տես թիւ 5)

Կամէր Ապեղէս՝ քաջահռչակ նկարիչն նկարել արքունական ձի մը որ յաղթական ճակատամարտէն կը դառնայ, եւ նկարել մարմնոյ իւրաքանչիւր մասանց արտայայտութեամբ, այսինքն այն ամբարհաւած եւ յանդուգն ոստոստումն որ ի զառնալն պատերազմէն նշմարի, որ կ'որոտայ, վազս առնու եւ փռնչայ, աչքերն արուսեկի նման փայլ զփայլի տան եւ սանձն անկարող լինի կասեցուցանել ամբարտաւան յաղթական երիվարն :

Քաջ նկարիչն իւր բոլոր ճարպկութիւնն եւ արուեստն ի գործ կը դնէ ամենայն զգուշութեամբ ոչ սակաւ տքնելով զի ըստ կարելոյն բնականին մերձեցունէ : Նկարեց քաջն Ապեղէս եւ յաւարտ հասուցանելն՝ մինչ իւր սուր աչքերն մխած էր յայն սքանչելի նկարն զի թերութիւններն ամենամանրազնին կերպով քննէ, ահա՛ ի գիտելն յանկարծ կ'անդրադառնայ որ ուրիշ բան պակաս չէ եթէ ոչ այն երփն երփն արիւնախառն փրփուրն որ առհասարակ կը նկատուի քաջագոյն երիվարներու խածատելէն պարտասեալ դանդաճաւանդի շուրջը — Փորձեց ճարտար նկարիչն սոյն զօճակ գոճակ փրփուրն եւս առանց ձեռքէ թողու ճշգրիտ բնականը նկարել :

Սակայն ի զուր. նորա բոլոր ջանքն եւ արհեստի հմտութիւնն անբաւական եղան ի զլուի հանել : Այլ եւ այնպէս նկատելով իւր նպատակին չի յաջողեն զոր այնչտի դիւրին կը փարկանէր, անկարացաւ ժուժել. եւ ի նախատինս բուռն բորկութեամբ կը նետէ զանազան գոյներու մէջ թաթախեալ սպուն-

դը նկարին վերայ Այլ ահա՝ դէպքն նպաստեցին Ապեղեայ, վասն զի սոյն սպունգը երթալով ամենայն ճշգրտութեամբ զարնուելով նկարեալ ձիուն բերանոյն, թողուց գոյնզգոյն սպունգի գորշմուածը ուռուցեալ եւ ամենաման ճշմարիտ բնականին, կարի ուրախացաւ Ապեղէս բախտի անսովոր բարեաց վերայ: Չայս Պլուտարքոս պատմելով կը յաւելու. պէտք չէ զարմանանք նկատողութեան առնելով զհանգամանս յորս պատահեցաւ:

Արդ միթէ կարելի՞ է կրկնել հաստատութեամբ ինչ որ Ապեղեայ պատահեցաւ. այսինքն միեւնոյն եղանակաւ որով գոյնզգոյն փրփուրն նկարուեցաւ, մա՛րթ է սոյն օրինակաւ նկարել ողջոյն երիւթն: Այլ եթէ անհնար է մի այդպիսի զէպք, միթէ հնարաւոր մարթ է վարկանել որ բովանդակ այխարհս ի ձեռն զիպաց ի գոյութիւն եկած լինի:

Ո՛վ որ բարեոք եւ ուղիղ մտաց տէր է եւ բախած չէ՝ չի վարանիր ի ժխտական պատասխանն:

Սակայն եւ այնպէս ռամիկը համոզուած է որ մի քանի նշանաւոր գիւտերը անպատճառ զիպաց գործ են: Այլ եթէ արթուն մտօք խոկալու լինինք այդ գիւտերու նկատմամբ, ստուգութեամբ համոզուած կը լինինք որ այդ դէպք կարծածնին ոչ այլ ինչ է եթէ ոչ առիթ ինչ (occasio) որով բարձրահանճար մարդիկ ի զէպ ժամանակի օգտուեցան: Այսպէս զորօրինակ խնձորն որ անկաւ Նիւդոնի գլխուն վերայ, ոչ երբէք կարելի է զիպաց գործ համարել անոր գիւտն, վասն զի սոյն մեծ անձն տարիներէ ի վեր ուշ ի կուրծս առեալ այդ առեղծուածոյն լուծումը ուսանելով կը խորհէր: Ո՛չ մի զարմանք, ուրեմն եթէ նկատելով խնձորին անկանեղն անդրադարձաւ զոր այլք չկարէին նկատել եւ անդրադառնալ:

Այլ են ոմանք որք կը հաստատեն. թէ դէպքն էր որ պատճառ հանդիսացաւ ճօճանակի (pendule) գիւտին, որովհետեւ Դալիէսը տեսաւ Փիզայի մայր եկեղեցւոյ մէջի զամբարի ճօճին, տատանիլն: Բայց ամէնուն գիտեցած բանը չէ՞ որ այդ գիտնական անձը 50 տարիներէ ի վեր հոգ ի մէջ առեալ տքնէր սոյն զարմանալի եւ օգտակար գիւտին նկատմամբ: Եւ ահա՝ ըստ այսմ նկատմամբ բազմաց կարող ենք սուպացուցանել որ այսօրինակ գիւտերը յիպաց գործ չեն ըստ որում կը կարծեն ոմանք, այլ սնխոնջ ուսմանց արդիւնք, իսկ զէպք որպէս առիթ (occasio) հանդիսացած է:

յորմէ օգտուած են մեծամեծ հանճարներ։ Ապա ուրեմն գէպը
չեն կարող կոչուիլ, եւ լինել գործող պատճառ (causa efficiens)
ամենայն եղելոց ։

Որչափ ալ զիպաց արժանիք համարին՝ մի քանի իմաս-
տակներ աշխարհիս էութիւնք, ի վերայ այսր ամենայնի երբ
գործոց եւ արդեանց նկատմամբ կը նշմարեն ամենագուղնաքեայ
ինչ ի շուղաց լոնական մօտց, չեն վարանիր մարդկային
մասց գործ վարկանելւ—Յաւուր միում նէպպոլտայ մի բնկե-
րական չըջանի մէջ ազատամիտ ոմն անախորժ ինչ գրախօ-
սութեամբ կը ճոռմարանէր եւ կը ջանար բացատրել դէպքով
հիանալի կարգն արեգեբայ եւ բնութեան բոլոր հրաշալիք-
ներ ։ Galliani Արքայ որ սոյն չըջանի մէջ կը գըտ-
նուէր, պատասխանեց. Ապաքէն գէպքի միջոցաւ յարգիւնս գան
ապեղեցոյանելի գործեր, եթէ կամիք, յաւել նշանաւոր Աբ-
բան, առ այս մի փորձ, թոյլատրեցէ՛ք ինձ առնուլ խաղի
տապեղուլունք։ Յառնէ իսկոյն եւ վերադառնայ ճեպով ի ձե-
ռին ունելով գոյց տապեղուլունք։ Ես գրաւ կը գնեմ, կը գո-
չէ քաջ Արքայն, 100 եւ ո՛րչափ որ կամիք գահեկան որ ես
վեց պիտի նետեմ, եւ յիրաւի՛. կը չարժէ քուէներ եւ առաջին
գէպքին կը նստէ 6. կը կրկնէ Galliani երկիցս, երկցս եւ
չորիցս առանց վրիպելու միշտ վեցը կը բերէ։ Մինչ ակում-
բը յակճիս կը նկատէր հետաքրքրութեամբ Արքայն գործը,
կը դառնայ Արքան առ ազատամիտն եւ կը հարցանէ. Պարոն,
դուք ինչպէս կը մեկնէք այս եղական խաղը.—ո՛հ, կը պա-
տասխանէ ազատամիտն, Ձեր տապեղուլունք կեղծեալ
են—Իրաւունք ունիք, կ'ըսէ Galliani ոմն գանոնք խոր-
դախած է։ Վակայն նկատողութեան առէք, պարոն, որ ոչինչ
տարբեր է յայտմանէ բնութեան խաղը, ինքնին իւր բոլոր
կարգաւորութեամբ տիւ եւ գիշեր, չորս եղանակներ... մի-
մեանց կը յաջորդեն առանց վրիպանաց, չէք կարծեր դուք,
պարոն, որ ոմն խարդախած լինի բնութիւն։ Անաստուածը
լուց, բայց ներկայ գտնուող ակումբը միաձայն գոչեց, այո՛,
Աստուած է որ կարդաղրած է բնութիւնը. այս խօսքերն
բուն ծափահարութեամբ յարգուեցան։ Ապաքէն մինչ յիրս
կը նշմարուի մի անպիտիս կաշոյ, չէ մարթ մի բաժնա-
կան մասց գործ չի համարել, Առ այս առաւելապէս համոզ-
ուելու համար կամիմ պատմել որ ինչ պատահած է ատենօք

Դեմոկրիտէս փիլիսոփային, որն եւս գէպքի կը սեպհականէր աշխարհն էութիւնը, բայտ որում խաղաղի հոշակաւոր քերթողն կը հաստատէ. ⁽¹⁾ Մի անգամ կը ճանապարհորդէր նա, բայտ իւր բնածին սովորութեան՝ առաւելապէս ի գիտութիւն եւ ի փորձ յառաջագէտ նկրտելու համար, մինչ որ մը պատահեցաւ մի աղքատ շինական պատանւոյ որ դաշտէն կը վարպտանար իւր բնակարանը ունելով ի շալակին մի ստուար փայտի կապոյ, կը տեսնէ Դեմոկրիտէս զՊիթագորաս, զի այսպէս յորջորջէր պատանին, եւ ի հիացմանէ ապշած կը մնայ, եւ նկատելով այն դասաւորութիւն փայտից՝ կը կեցընէ զպատանին, եւ ո՛չ միայն չի կասկածեցաւ որ մի ո՛ր եւ է դէպքով չէ այնպէս դուռած, զետեղուած, այլ չերկմտելով եւս թէ մի աղքատ գեղջուկ պատանի կարող է աներկբայապէս այնպիսի խելամառութիւն ունենալ, պահանջեց որ քանից սոյն կապոցը եւ ի ներկայութեան իւրում զարձեւել կապէ։ Կամակոր հնազանդեցաւ հեղամիտ պատանին, այսու այնպիսի սերտ սիրով համակրուեցաւ ի Դեմոկրիտայ որ կամեցաւ հրահանգել զնա յիմաստասիրութեան, եւ պատանին քաջագոյն հանդիսացաւ յասպարիզի փիլիսոփայութեան :

Արդ ո՛վ կարող է հաւատք ընծայել թէ փիլիսոփան այն ինչ փորձով համոզուեցաւ որ այն դասաւորեալ շարք փայտեց չէ գործ կոյր զիպաց, յետոյ հաստատել կամենայ թէ ամենայն ինչ որ է՝ (existit)՝ դիպաց արդասիք է կամ գործ . . . :

Դեմոկրիտէս չի շատագունեցաւ ուսուցանել թէ աշխարհս անխիւ հիւլեքէ (atomus) է յորինեալ հետեւեալ կերպով. հիւլեքերը թափառելով անոտաման ժամանակ ինչ յանջրպետութեան (in spatio) ապա յաւուր միում յետ անսահման խառնութեանց միացեալ, ի յարդ եւ ի զարդ կերպարանեցաւ աշխարհս :

Տեսնենք ուրեմն թէ հիւլեք որք նաեւ նախապէս ստեղծեալք՝ թափառելով յանջրպետութեան, կարո՞ղ են ի ձեռն գիպաց շեղջակուալի . . . :

Դիտելի է զի իւրաքանչիւր հիւլեք կամ մարմին ինչ անհնարին փոքր անբաժանական, որ իւր էութեամբ եւ շարժման

⁽¹⁾ Դեմոկրիտէս որ արդասիս զաշխարհս գիպաց համարէր :

նկատմամբ չորս տեղեկութիւն մտացն վկայութեամբ, չունի գիտութիւն :

Զայս այսպէս առաջի աչաց ունելով, միթէ մա՞րթ է մտօք ըստ պատշաճի ենթադրել եղբակացուցանելով որ ի ձեռն պարզ զիպաց հիւլէք միմեանց այնպիսի եղանակաւ հանդիպած լինի՞նք որով կազմեալ լինէր աշխարհս . ո՛չ երբէք եւ այս դիւրաւ ցուցանի հետեւեալ օրինակներէն :

Եթէ անթիւ խճանկարներ (mosaïques) տիպելով տարածանելու լինինք մի ո՛ր եւ է տափարակ վայրի վերայ, կարելի՞ է ենթադրել որ անոնք ինքնաշարժ առ միմեանս գալով յօրինեն մի խճանկարեայ Թորոսի կամ Կիրակոսի կամ զիւրո՞ք եւ իցէ մի պատկեր :— Դարձեալ մի ի ծնէ կոյր կարո՞ղ է նկարել գեղեցիկ դաշտագետին վայր ինչ, որոյ վերայ աւելցընելով գունակ գունակ բանուածներ առանց ճանաչելոյ եւ ըմբռնելու զոր ինքն առնէ : — Եթէ մի դար ողջոյն շարժուելու լինին բոլոր տպագրութեանց նշաններ, տառերը, կարելի՞ էր բնաւ դիպրով միանալ նոցա, եւ կալմիւ մի գիրք, զոր օրինակ Վիրգիլիոսի Ենեականը կամ Մշակականը :— Կարելի՞ է զիպաց զուգադիպութեամբ ունենալ մի մարդու նկար, զորօրինակ Ռաֆայելի Աստուածածինը, Պայծառակերպութեան պատկերը, մի արձան ինչպէս Մինէրվայինը եւ ողիմպական Արամազդը, Միքայէլ Անճէլոյի Մովսէսը, Կը կրկնեմ կարելի՞ է ունենալ մի ո՞ր եւ է զիպաց զուգադիպութեամբ այնքան զանազան մասունք անհարկին փոքր առանց պատճառի յինքնէն ի մի խառնեալ, անբաւ հիւլէ մարմարեայ միաւորուիլ եւ արձան ձեւանալ : Ամենայն ոք որ տէր է բարեռք զգայութեան եւ ուղիղ մտաց իսկոյն ի միտ առնու այգպիսի արգասեաց՝ ի ձեռն դիպաց լինելու անհարաւորութիւնն : Հանդերձ այսու զի՞նչ են վերոյ եղեալ օրինակք համեմատութեամբ բովանդակ տիեզերաց, Ապաքէն մեր խօսքը միայն մի արձանի կամ պատկերի նկատմամբ չէ, այլ ի մի միացնելու վերայ է անթիւ զանազան մարմիններ անհարկին փոքր, ի զանազան տարերաց եւ այնպիսի սքանչելի եղանակաւ խառնել միացնել որ տիեզերաց անչափ կազմածը առանց պատճառի յինքնէն կազմուի եւ բովանդակ յիւթական էութեանց հրաշալիքը ներկայացնէ լամենուստ : Եթէ ամմարթ է ստանալ ի ձեռն դիպաց մի անպզայ պատկեր յո՞ եւ իցէ մարմնոյ, նիւթոյ յօրինեալ, ապա ուրեմն միթէ հնա՞ր է զէպքով ունենալ ո՛չ թէ անշունչ պատ-

կեր այլ նորին իսկութիւնը որպէս է՝ ճշմարիտ եւ արդեամբ։
Եւ ով որ կամի զայս հաստատել մա՞րթ է զայնպիսին մարդ
բանական յորջորջել։ Ոչ բնաւ։ Կիկերոն եւս առանց չնորհաց
վիճակի իւր բնական հանճարով կը հաստատէ, եթէ ոք այդ-
պիսի կարծեաց հակամիտ լինի այնպիսին մտակորոյս ոք
լինելու է եւ կորուսած է զգեղեցիկն եւ զկարեւոր մասն
հանճարոյն։ «Եթէ աշխարհս, յաւելու սոյն հեթանոս մատենա-
գիրն, յօրինուած է անթիւ եւ ի խառնիճաղանճ հիւլեայ զու-
գաղիպութեամբ, որք ի դիպուածոյ ընդ միմեանս խառն մի-
ութեամբ միացեալ, այժմ եւս հնարաւոր լինելու է կազ-
մուիլ նովին օրինակաւ տուն ինչ, գաւիթ, տաճար կամ քա-
ղաք ինչ որք ապաքէն չին իրք մեծամեծք արպէս է բովան-
դակ աշխարհս» (Cicero de natur. Deorum lib. II.)

Ապա ուրեմն եթէ՝ այդպիսի գործք չին կարող սեպհա-
կանուիլ դեպքին եւս առաւել սոյն դիպաց արգասիք
համարել չէ մարթ բովանդակ աշխարհն։ Քաջ բնագէտ Maury
ամերիկացոյն խօսքերով կոմիւմ վերջ տալ բանիցս որ այս-
պէս կը գրէ. «Ըսել թէ դեպքն է ուղղիչ պատճառ բնական
երեւութից, նոյն է ըսել թէ անիւք՝ մի ո՛ր եւ է ժամացուցի
դէպքով միացած են եւ դիպաց արգասիք . . . »

Շարայարեի

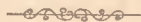
Ս. Վ. Տ. Արքանան

(ՂԱՐԱՆՈՒՆԷ)

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՍՐԲՈՒՀԻ ՄՈՆԻԳԱՅԻ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Վ. ԱԲԻԿԵԱՆ

(Շարունակութիւն տես թիւ 6)

Իւր սրտին փափուկ եւ ուժգին զգացմունքն այս կերպով յայտնելէն ետեւ, սուրբ Քահանայապետը կը սկսի պատմել Մոնիգայի առաքինութիւնները, քաղցրութիւնը, համբերութիւնը, մայրական խնամակալութիւնն, որոնք վարձատրուած են այն աննման որդւոյն ծննդեամբն Վստուգիւ սուրբ Օգոստինոս մը ունենալէն ետքը, ինչ պէտք է մեզի, կը գոչէ, Արիստոտելի խորագիտութիւնը, Պլատոնի պերճախօսութիւնը, Վարրոնի խոհեմութիւնը, Սոկրատէսի ծանրամտութիւնը, Պիթագորասայ իշխանութիւնը, Եգոկլեսի ճարտարութիւնը, կարօտութիւն չունինք անոնց. Օգոստինոս կը բաւէ մեզի Իրմով պատմուած՝ մեկնուած է մարգարէից պատգամներն, Առաքելոց վարդապետութիւնները, Թէ որ կը փնտռէ ճշմարտութիւնը, վարդապետութիւնը, բարեպաշտութիւնը, ո՛ւր պիտի գտնանք աւելի զիտուն, աւելի իմաստուն եւ աւելի սուրբ անձ մը քան զՕգոստինոս. Ապա ուրեմն բարեկրօն Մոնիգան ծնաւ մեզի այն անձը. սա երանուհի մայրը տուաւ մեզի եւ Յիւզեցւոյ այնպիսի երեւելի վարդապետ մը ունենալու փառքն ու պատիւը. Յիւրաի իւր գովասանքն ըստ արժանւոյն կարգացած չէինք ըլլար եթէ սոսկ ըսէինք թէ ինքը ծնաւ զանիկայ, ինքն իւր կաթովը անոց, մեծցուց զանիկայ, ինչու որ սովորաբար

նոյնպիսի խնամք ամէն մայրերու ալ յատուկ են: Ո՛չ, ոչ, չը բաւեր, ինքը հաղարապատիկն աւելին ըրած է, որո՞ւն սիրաւ չցնծար լսելով նոյն ինքն Օգոստինոսի բերնէն իւր մօրն այն բարի սովորութիւնն որով զրուցել կու տար իրեն Յիսուսի Քրիստոսի անունը մինչ օրօրոցէն, այն սիրուն անունը, զորն որ ինքն ալ ետքը կը սիրէր զրոշմելու փոքրիկ տղայոց չըրթանցը վրայ եւ սրտին մէջ. եւ այն որ պզտիկուցմէ սկսած էր, յետոյ եւս չզլանար, զանցառութիւն մը չընէր բոլոր կենացը մէջ, այն զգացմունքները ապաւորելու անոր հոգւոյն մէջ, Ո՛ր կրնայ պատմել այն ամէն ճիշերն, այն ամէն հառաչանքները, զոր գիշեր ցորեկ կ'արձկէր զէպ ի երկինք իւր Օգոստինոսին համար. անոնցմով մի'թէ անոր մարմնաւոր առողջութիւնը կը խնդրէր. քաւ լիցի, անոր հոգւոյն փրկութեանը համար, կամ թէ ըսենք, երանութեանը համար կ'ազօթէր: Ո՞վ կրնայ համրել իւր որդւոյն սիրոյն համար թափած արտասուեաց կաթիլները: Աստուած կը գթայ եւ կը դադարեցնէ իւր հառաչանքները, հասկցնելով իրեն որ այնքան արտասուեաց որդին չկրնար կորսուիլ, մանաւանդ թէ կ'իմացնէ որ օր մը հաւատոյ եւ սրբութեան ճամբուն մէջ իրեն ետեւէն հսկայաքայլ պիտի ընթանար: Ուստի ասոր վրայ ուրիշ զբաղմունք չունենար՝ եթէ ոչ համապատասխանելու այն աստուածային պատգամին, միշտ Օգոստինոսը մտմտալով, չը կորսնցնելով անոր հետքը, որպէս զի ժամ մը առաջ խալսէ զանիկայ մոլորութենէ, եւ առաջնորդէ արքայութեան փառաւոր ճամբուն մէջ:

«Ձենք կրնար մէկիկ մէկիկ պատմել հոս, կը յարէ Քահանայապետը, թէ ինչ հնարքով եւ ինչպիսի արդիւնալից վարմունքով մը կը վաստիկ իւր ամուսինը. առաքելոյն Կորնթացւոց թղթոյն մէջ ըսած խօսքին ճշմարտութիւնը ինքը կը ըստուգէ. «սուրբ է այրն անհաւատ՝ կնանց», եւ առ այս կ'աշխատի որպէս զի չըլլայ թէ իւր ընտանեաց անդամներէն մին դուրս ձգուի այն երկնային յարկէն, ուր ընտրելոյ անունը կենաց զրքին մէջ կ'արձանագրուի:

«Կը գտնուի արդեօք մարդ մը որ չըմայլի, չհիանայ այնքան հաւատոյ եւ այնքան մեծ սիրոյ առջին, որով Մոնիքա ի ծով եւ ի ցամաք իւր Օգոստինոսին ետեւէն կը վազէ. մանաւանդ թէ այն ճամբորդութիւնները կ'ընէ առանց գիտնալու ճիշիւ իւր որդւոյն բռնած ճամբան, վստն զի նոյն ինքն Օգոս-

տինոս կը խոստովանի թէ՛ Ափրիկէն թողուլը խաբած է իւր մայրը. երբ Միլան գացած ըլլալը կը լսէ, Մոնիգա մէկէն միտքը կը դնէ որ երթայ գտնայ զանիկայ. կը մտնայ նաւու մը մէջ անպիտի քաջասրտութեամբ մը, որ զարմանալի է կնկան մը համար. Ո՛վ կին դու, քաջ կը վայլէ քեզի Մեր Փրկչին սա խօսքը՝ թէ «ո՛հ, մեծ եմ հաւատք քո». այո՛, այնպիսի առաջադրութիւն մը՝ մեծ հաւատք կը պահանջէ, չտարակուսիք վայրկեան մը, կը նետուի փոթորկալից ծովու մը մէջ, ցամաքային ճամբորդութեան մը վտանգներուն մէջ, չկենար մինչեւ որ իւր բազկացը մէջ չգրկէ իւր զաւակն, որն որ զինքը չէր սպասեր. Անկարելի է պատմել մէկիկ մէկիկ այն ամէն հոգ ու խնամքն որ ունեցած է իւր Օգոստինոսին փրկութիւնը ապահովելու համար ի Միլան. ի՞նչ արդիւնալից բարեգործութիւններով եւ առաքինական համբաւով ճիգեր չընէր Ամբրոսիոսին, Սիմպլիկիանոսին, եւ այնքան պատուաւոր եւ սրբակրօն անձանց բարեկամութիւնն եւ ընտանութիւնը վաստկելու. իւր յարաբերութեանց եւ խօսակցութեանց մէկ հատիկ նպատակն՝ Օգոստինոսին փրկութիւնն այն աստուածապաշտ անձանց յանձնելն է. Թէ որ ուզենայինք մի մի առաջ բերել իւր Օգոստինոսը վաստկելու համար ի գործ դրած դիւցազնութիւնները, չէինք կրնար վերջացնել խօսքերնիս:

«Բաղձանքը կը կատարուի, կը տեսնայ այն օրը յորում Օգոստինոս կը ծնանի վերստին մկրտութեամբ, եւ ճշմարիտ հաւատացիլոց մատակարարուած ուրիշ խորհրդոց բնութենութեամբ. կարճեւ թէ երկնային արքունիքը՝ յաղթուելով այն կնկան հառաչանքներէն, մը փութացնեն իւր որդւոյն կենդանութիւնն եւ փրկութիւնը. Հառաչանքներն եւ ողբերն այնքան յարատեւ, եւ այնքան ուժղին եղած էին որ կարծես թէ Ամբրոսիոս, Սիմպլիկիանոս, ա՛լ յոգնած՝ ձանձրացած, աղաչեր էին Աստուծոյ՝ ըսելով. «հեռացո՛ւր մեզմէ սա կինը, վասն զի իւր ճիչերուն ձայնը զմեզ անհանգիստ կ'ընէ »:

Սուրբ Քահանայապետը հետզհետէ յիշելով Օգոստինոսի դարձը, ի Քաթիաքում առանձնանալն, իմաստասիրական խօսակցութիւններն, որոնց մէջ որդուհետն մասնակցութիւնն ալ պատմելով. «ո՛հ, այո՛, կը գոչէ, անկարելի է որ այս կինը սովորական մարդկանց ունեցած ոգիէն եւ իմաստութիւնէն օժտուած չըլլայ, որով ամենայն զիւրութեամբ կը բանակցի որ

եւ իցէ դժուարին ինքրոց վրայ » : Յետոյ կը յարէ՝ ըսելով. «վաստիա՞ծ որդւոյն հետ Հոովմ երթալով, եւ հոն այցելու-
թեան արժանի տեղերը տեսնալէն ետեւ, իրեն հետ Օսդիա
կու գայ, ուսկից Կարթագինէ դառնալու կը բաղձայ, իւր վեր-
ջին հրաժեշտը տալով Իտալիայի Բայց ի՞նչ ըսենք հոս, ո՞վ
սիրելի եղբարք, ի՞նչ պատճառաւ Աստուած թոյլ չտուաւ որ
Իտալիայէն դուրս ելլայ, որովհետեւ հազիւ թէ կը հասնի
յՕսդիա, կը հիւանդանայ, եւ կը հասկնայ որ իւր յետին
ժամը հասած է. ուստի ցուցնելով Օգոստինոսին իւր վերին
հայրենեաց զոները, կարծես թէ կ'ըսէր իրեն. « Դուն, որպեակ
ելի՛ր այս երկրէս եւ զարձիր քու տենչալի հայրենեացդ դիրկը,
բայց յիշելով միշտ որ յերկինս միայն պիտի գտնաս ճշմարիտ
եւ անմահ հայրենիքդ, որն որ համօրէն սրբոց հայրենիքն է,
իմ յետին խօսքերս քեզի այս ըլլան, որ անդադար դարձնես
աշուընեբդ եւ ուղղես ամէն իղձերդ եւ դործերդ զէպ ի այն
քու հայրենիքդ, ուր օր մը բազկացս մէջ պիտի ընդունիմ
զքեզ, Հիմա Աստուած չուզեր որ ես քու քովդ այս աշխար-
հիս վրայ աւելի երկար կենամ. այս տեղս պիտի լմնան իմ
պանդխտութեանս օրերն. երանի թէ մահկանացութեանս ալ
վախճանն ըլլար (այսինքն անմահութեանս սկիզբն՝ արքայու-
թեան մէջ) » : Իմ օգնականութեամբս զօրացի՛ր, հովանաւորու-
թեանս ներքեւ առաջ գնա՛ւ : Ո՛հ ի՞նչ գերերջանիս օրեր պիտի
ըլլան այն օրերը, յորում քու ծնած որդիքդ եւ իմններս,
զքեզ ալ յաղթանակաւ Իտալիոյ երկիրը փոխադրելով, պիտի
պահպանեն զմեզ՝ երկուքնիս ալ, մի եւ նոյն յարգութեամբ
եւ սիրով » :

« Կարծես թէ կը լսեմ որ այսպիսի խօսքերով, կ'ըսէ Սըր-
բազան Քաճանայապետը, կը մարդարէանար այս օրուան հան-
դէսը. անտուտիկ ուրեմն հասաւ այնքան դարերէ՝ առաջ մար-
դարէացած օրերը : Ինչպէս լուսնայն անցնիմ Աստուծոյ բարու-
թիւնն, ամենադժութիւնն եւ նախախնամութիւնը, տեսնալով
որ չուզէր զրկել Իտալիայի երկիրն եւ բոլոր աշխարհքս այն-
պիսի անցին գտնձէ մը : Ստուգիւ եթէ յԱփրիկէ վախճանած
ըլլար, պիտի դառնէ՞ր արդեօք մարդ մը, որ սա թանկագին
ոսկրները ժողովելով, աղատէր զանոնք բարբաւոս վանտալնե-
րու անգութ ձեռքերէն : Ո՛չ, կարծեմ թէ մայրը չազատելէն
ի զատ՝ աշխարհածանօթ ուղին ալ, եթէ առաջուց փոխա-
դրուած չըլլար, անհոգութեամբ պիտի կորսուէին : Ի՞նչ կ'ը-

սենք, նոյն իսկ Օսդիա քաղաքին մէջ սրբոյ մարմիններու հետքը նաեւ պիտի չմնար թէ որ Աստուած անոնց վրայ մասնաւոր կերպով չհսկէր: Ահաւասիկ այս պատճառաւ այնքան տարիներ երանուհւոյն ոսկրները լուծեան եւ մթութեան մէջ կը մնան: Աստուած այսպէս տրամադրեր է, որպէս զի զուք, եղբա՛րք, ինչպէս արդէն կը յարգէք զորդին, զմայրն ալ նոյնպէս պատուէք: Եւ մենք ուրախ ենք, եւ կը ցնծանք, ինչու որ մեր օրերուն պահուեր է աւանդելու համար ձեզի այսպիսի անգին ընծայ մը:»

Սրբազան Քահանայապետն այս կերպով Մոնիզայի առաքինութիւնները ջատագովելէն ետեւ, կը սկսի պատմել իւր նշխարաց ինչ կերպով դանուիր: Իւր տուած հրամանները, ի զործ զրուած խուզարկութիւններն, անգին նշխարաց զիւան, եւ սքանչկախառն փոխադրութիւնն ի Հռովմ պատմելէն ետքը, կաւարտէ իւր խօսքը՝ ըսելով. «Ընդունեցէք ուրեմն մայրն որդւոյն քով. ազօթեցէք որչափ կրնաք թէ՛ առ մին եւ թէ՛ առ միւսը. օրովհետեւ երկուքն ալ մի եւ նոյն ոգւով օծուած են, մի եւ նոյն կանոններով, մի եւ նոյն դաստիարակութեամբ: Այս օրուան տարեգարծը հանդիսաւոր օր մ'ըլլայ ցմիշտ. եւ որովհետեւ մեր հրամանն է, մեր կամքն է, մեր յորդորանքն է՝ այս հանդիսաւոր օրն անցնի տարածուի ձեր միջնորդութեամբ մինչեւ յետին ժամանակները, ճանչցուի ձեզմով սմէն ուրեք սքանչկաղործ մօր անունն եւ փառքը: Հրաւիրեցէք՝ բերէք իրեն աղքատներ, խեղեր եւ հիւանդներ, որպէս զի ասկէ փնտռեն իրենց ցաւոցը սփոփիչ տուղջութիւնքը: Հրատարակեցէք, հռչակեցէք այս քանի մը օրուան մէջ՝ երանուհւոյն ոսկերաց միջնորդութեամբը պատահած հրաշալիքը: Սիւլիա անունով կին մը անտանիկի զլխի ցաւով մը կը տանջուէր. ուխտ մը կ'ընէ, եւ նոյն ընդ նոյն ցաւը կը փարատի: Մարիօլա անունով ուրիշ կին մը, ձեր եղբարցմէ մէկուն քոյրը, ծոցին վրայ ուռեց մը ուռնէր. ասի գազազին սոսկ զպչելով կը բժշկուի այս սաստիկ տենդէն, որն որ զինքը մահուան գուռը հասուցած էր: Տղայ մը թոյն կլկելով, պիտի մեռնէր. ծնողքը զանիկայ սրբուհւոյն պաշտպանութեանը յանձնելուն պէս կ'ազատի: Դագազին միայն զպչելով՝ աղնուական Հոգովայեցի անդամաւոյժ եւ լուսնոտ կին մը առողջութիւնը կը ստանայ: Հապա ինչ ըսենք չիրմին երկաթիեղէն մասերը չինող գործաւորին այն ամուլ կնկան՝ որն որ

ուխտ մ'ընելով այն չիրմին քով, մէկէն ամուլթիւնը կը դադարի եւ նոյն ինքը գործաւորն, որն որ գրեթէ կոյրցած ըլլալով, նոյն ուխտը կ'ընէ, եւ աչաց կատարեալ լոյսը կ'ընդունի։ Նմանապէս սա երիտասարդ օրիորդին, որն որ մահաբեր հիւանդութիւնէ բռնուած, ձեր կրօնքին կանանց հաղուստը տանելու ուխտը զնկուէն պէս, նոյն ընդ նոյն մահուան վտանգէն կ'ազատի։ Հարկաւոր է արդեօք որ հոս մէկիկ մէկիկ պատմենք Մոնիգայի միջնորդութեամբն եղած ամէն եւ այլ եւ այլ տեսակ հիւանդաց թշուառութիւնքը, մասնաւոր կերպով կուրաց աչիւր բացուիլը։ Տարակոյս չկայ որ այս վերջին տեսակ հիւանդութեանց համար մահաւանդ դարման տարած է. եւ ասոր պատճառը դուցէ այնպիսի մեծ վարդապետի մը մայր ըլլալն եղաւ, որն որ վարդապետութեան լուսարձակ ճառագայթներովը լուսաւորած էր աշխարհքս. կամ դուցէ քսան տարի յարատեւ Ասաուծոյ առջին թափած ջերմ արտասուաց համար որոնցմով իւր զաւակն երկնային լուսաւոր ճամբուն մէջ մայրուցած եւ պահպանած էր Ո՛վ երանաշնորհ մայր, երբեմն վշտագին ձայնով մը կը գոչէիր՝ ըսելով. Աւա՛ղ, Օգոստինոս որդւոյս մահը կ'ողբամ։» Իսկ այսօր կը գոչէ՝ ըսելով. «Ո՛հ ինչպիսի մեծ երջանկութիւն է իմինս, որ Օգոստինոս որդւոյս միջնորդութեամբը լոյս կուտամ աշխարհքիս ։»

Այս սքանչելի խօսքերէն ետեւ, որոնք իբրեւ թէ Մոնիգայի սրբապետացման կոնդակը կը սեպուէին, եւ որոնցմով սըրբաշահ Քահանայապետն Եկեղեցւոյ երախտեաց եւ յարգութեան կ'ընծայէր սա աննման մայրը, Մարտինոս Ե. կը սկսի անգին նշխարաց փոխադրութիւնն ընել, պատրաստուած նոր շիրմի մը մէջ, որն որ ճերմակ մարմարին քարէ՝ մեծ արուեստով քանդակագործուած էր. որուն ծախքը՝ Մատթէոս Լօտի, քահանայապետին քարտուղարը, բարեպաշտական ոգւով, առատաձեռնած էր։ Հռովմայեցի երկու աղնուական կանայք ալ արծաթափայլ ոսկեզօծ երեք կանթեղ նուիրեր էին որոնք սուրբ նշխարաց առջին գիշեր ցորեկ մինչեւ այսօր կը վառուին ։

Սակայն սրբազան Պատն այն մարմարինէ չիրմին մէջ զնկուլ Սրբուհի Մոնիգայի մարմինը, բացառութիւն մը կ'ընէ գլխուն համար. զորն որ ոսկիծոյլ եւ ըլւրեղեայ մասնատփի մը մէջ առանձինն դնել կու տայ, որպէս զի հաւատացելոց գովելի հետաքրքրութիւնը զոհ ընէ, ցուցնելով իրենց ինչ որ

մնացած էր Մոնիգայի շնորհալի կերպարանքէն. այն ճակատէն որուն վրայ սուրբ Օգոստինոսին չրթունքները քանի քանի անգամ հանգչած էին. այն աչքերէն, որոնք այնչափ մարգարտափայլ արցունք թափած էին. այն լեզուէն, որ այնքան սրտաշարժ եւ զօրաւոր ճիշեր արձակած էր առ Աստուած. վերջապէս այն ամբողջութենէն, որն որ՝ թէպէտ եւ այսօր անխօս եւ անկենդան, սակայն տակաւին կը խօսի հոգւոց սրալին մէջ, զանոնք մխիթարելով եւ ապահովելով որ Աստուած չթողուր բնաւ իրեն յուսացողները:

Եւ որպէս զի այս փոխադրութեան յիշատակն անմոռաց մնայ սուրբ Եկեղեցւոյ մէջ, Մարտինոս Ե. Պապն առանձին կոնդակ մը կը հրատարակէ, որն որ մեր ձեռքը հասած է. եւ անով կը կնքէ ցմիշտ սրբունի Մոնիգայի նշխարաց վաւերական ծանօթութեան եւ փառաւորութեան մեծ վճիռը, կոնդակը տրուած է ի Հռովմ, Ապրիլի քսանըեօթնին, յամի Տեառն 1430 ին, Շատ պիտի չանցնի, Լութեր երեւան պիտի ելլայ. որն որ Եկեղեցւոյ միութիւնը հերձով, ամբարշտութեան ճամբաները լայնելով, պիտի տայ աշխարհքիս այս պատմուած դէպքերուն ճշմարիտ իմաստը, որն որ այն ժամանակ դեռ չէր հասկցուած: Որովհետեւ ինչպէս ընթերցողք տեսան, այն որ Մարտինոս Ե. Պապը կ'ողջունէ եւ կը ջատագովէ ի Մոնիգա, այն որ բոլոր քրիստոնէութիւնը կը զրուատէ միաբերան. ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ Մեծ Վարդապետին Մայրը: Մինչդեռ այն որ կ'ողջունենք ի Մոնիգա արդի ժամանակներս, այն որ առ հասարակ ամէն մարդու ցնծութիւն եւ սէր կ'արթնցնէ, ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ երիտասարդ անառակին մայրը: Սրբունի Մոնիգա տամը հինգերորդ դարուն մէջ տակաւին այս էական յատկութեամբը ճանչցուած չէր:

(Շարայարեյի)

ՊԱՏԿԵՐ տասն է հինգ օրը մի անգամ կը հրատարակուի

Բաժանորդագրութեան տարեկան գինն է
Կ. Պօլսոյ համար 40 դահեկան.
Գաւառաց եւ օտար երկիրներու համար
քղրատարի ծախքն ի միասին հաշուելով 50 « «

Խորաքանցիւր թիւ 2 դահեկան

ՊԱՏԿԵՐԻ խմբագրատունն է ի Բերա, Նեշիլ փողոց
Թիւ 1, ուր պէտք է դիմել բաժանորդագրութեան եւ թերթին
վերաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար :

RÉDACTION DU BADGUERE

Constantinople, Péra, rue YÉCHIL N ° 1

معارف نظارت جلیله سنک رخصتیه طبع اولنشد